

Марко Лопушина
СРБИ ПО МАЈЦИ
Српски национални ген код странаца

Уредник
Зоран Колунџија

Марко Лопушина

СРБИ У НЕМАЧКОЈ

Српски национални ген код странаца

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

НАЦИОНАЛНИ СРПСКИ КОД

Познато је у историји да у јеврејској заједници деца наслеђују национални ген од мајке. То је у складу са халахским принципима који кажу да јеврејско религијско право дефинише јеврејство по мајци. Верује се да је мајчина крв јака и да она носи наследни национални код потомака. Ако је мајка Јеврејка, онда је и њено дете Јевреј. Јеврејски традиционални обичаји и данас често прате овај халахашки принцип.

Код српског народа пак национални ген се добија по оцу. По очевој линији и наследно по мушким прецима наши људи су Срби или Српкиње. Овај народни принцип уткан је у позитивне законе, па су сви чланови породица, а посебно потомци национално опредељни по очевој лози. Срби верују да је мушка, очева крв, јака и да она носи национални код.

Има, међутим, изузетака да Срби наслеђују свој национални ген по мајци, онда када имају њу као јединог родитеља. И у случајевима када је мајка удата за странца, и у матици или у туђини, инсистира на националном васпитању и одрастању своје деце. Јер, Србин или Српкиња си не само по очевој крви, већ и по мајчином одгоју и одрастању у српској култури, по националним и религијским обичајима српског народа.

Постојање и деловање руског цара Ивана Четвртог Васиљевича пример је српског националног кода наслеђеног од мајке Јелене Јакшић Глинске и бабе Ане Јакшић. Иван Четврти Васиљевич, звани Силни или Грозни, је

као руски владар српске нарави у свом царству и ван њега, развијао светосавље и српско православље је уткао на Свету Гору, Хиландар, али и у руску царевину.

У том смислу национални код и националност подразумевају припадност етничкој нацији као заједници, чије чланове повезује заједнички идентитет створен крвљу или културним наслеђем. Угледни југословенски писац Меша Селимовић на најбољи начин је у свом писму САНУ 1976. године објаснио своју српску националну припадност:

„Потичем из муслиманске породице, по националности сам Србин. Припадам српској литератури у Босни и Херцеговини. Припадам, дакле, нацији и књижевности Вука, Матавуља, Стевана Сремца, Борисава Станковића, Петра Кочића, Иве Андрића, а своје најдубље сродство са њима немам потребу да доказујем...”

Ово је прича о српском националном коду по мајци, код људи који су живели и радили са странцима, у матици или у туђини. Срби као нација су присутни на свим континентима планете Земље. Многи од њих који су Срби или Српкиње по мајчиним генима и одгоју, постали су и били владари и великаши угледних царевина и краљевина, али и племићи и принцезе на дворовима крунисаних глава, моћних и угледних људи.

Тако је било некада, а тако је и данас.

Аутор,
На Видовдан 2025.

ВЛАДАРКА ЧЕШКЕ

Ако се из 21. века вратимо у 12. видећемо још пар примера пожртвованости српске мајке да штити, развија и гради будућност својим српским потомцима. Принцеза Јелена Вукановић и принц Белош Вукановић били су двоје од петоро деце великог српског жупана Уроша Првог из Раса. Принцеза је рођена 1109. године и удајом за слепог краља Белу Арпада постала је краљица Угарске, док је њен брат Белош, рођен 1141. године, у исто

време средином 12. века постао управник угарског двора, херцог Босне и бан Хрватске. Тако високе владарске позиције биле су прилика за јачање династичких веза са европским владарима, па су се трона домогли и жупанова ћерка Марија Вукановић од Рашке и Белошева мезимица ћерка Бановна.

„Углед и утицај угарске краљице Јелене и бана Белоша подстакли су изгледа чешког војводу Собјеслава Првог

Марија од Рашке

да посредује у склапању брака између Марије од Рашке и кнеза Конрада Другог Пшемисла од Знојма у моравској области у данашњој Чешкој. У једном кнежевом запису из 1134. године помиње се могућност склапања тог брака, што се и догодило у јуну исте године. Био је то брак из љубави о чему сведочи фреска, коју је током венчања у Знојму кнез Конрад Други поставио у храму свете Катарине и потписао на латинском језику“ – сведочи историчар Љубивоје Церовић.

У храму је и данас очувана ктиторска композиција око лучног улаза, на којој су представљени Конрад и Марија, окренути једно ка другом. Ово је један од најстаријих портрета српских владарки. Удајом за чешког кнеза, Марија од Рашке је постала кнегиња од Знојма. Била је веома популарна. Чеси су је прозвали Марија Српска.

Кнез Конрад и кнегиња Марија имали су два сина, кнеза Ернеста, који је преминуо 1156. године и кнеза

Конрада Трећег Ота, и кћерку Јелену. Други син, Конрад Ото постао је 1179. господар целе Моравске, а 1182. године добио је од немачког цара Фридриха Барбаросе и титулу маркгрофа Моравске. Девет година касније Конрад Трећи је постао и чешки војвода. Кћерка, кнегиња Јелена од Знојма, се 1166. удала за пољског војводу Казимира II Праведног из владајуће династије Пјаста. Потомци Казимира Праведног и Јелене од Знојма тако су Угарском владали до 16. века, а Пољском до 17. века. Преко кнегиње Марије Српске, која је преминула 1189. године, владарска чешка породица Пшемисл ородила се касније с пољским, немачким, руским и другим владарским породицама средње и источне Европе – казивао је историчар Љубивоје Церовић.

Конрад је ројонду свете Катарине у Знојму доградио и осликао. У њој је данас очувана ктиторска композиција око лучног улаза у айсиду, на којој су представљени он и Марија

ДЕЦА КНЕГИЊЕ БАНОВНЕ

Један од најзначајнијих Срба средњег века, жупан и бан Белош Вукановић, следећи очеве политичке интересе, али и интересе саме Угарске, удајом своје ћерке је желео да прошири свој утицај на руски и украјински двор.

Када је Изјаслав Мстиславич, волинско-владимирски кнез (на престолу – од 1147. године до 1149. и од 1150. до 1954. године), уз помоћ палатина Белоша намеравао да постане и велики украјински кнез, послао је брата Владимира Мстиславича на угарски двор да издејствује нову помоћ у борби за престо против кнеза Игора Олеговича.

Од Угара је кнез Владимир довео невесту која је говорила српски. Била је то ћерка свемоћног палатина, српског жупана Белоша, коју су звали по надимку кнегиња Бановна.

„Није лукави палатин Белош послао своју кћи Бановну тако далеко на север, у Украјину, само зато што је заволео златне куполе кијевских цркава, или зато што га је опила ширина руских степа и моћ руских река. Он је, поред веза с Русима, у овом браку у првом реду видео могућност да се посредно ороди с угарском краљевском породицом. Владимирова сестра била је већ удата за угарског краља. Ова кнегиња Бановна удајом 1150. године за кнеза Владимира постаће прва жена у историји забележена директна веза између српске и руске владарске породице“ – тврди хроничар Душко Лопандић.

Српски зет кнез Владимир био је закаснило дете великог кијевског кнеза Мстислава Великог. Рођен 1132. го-

Кнез Владимир Мстѣиславич

дине, Владимир није ни запамтио оца. Растао је уз мајку, бојарску кћер, у сенци свог много старијег брата Изјаслава Мстиславича. Владимир је добио удеону кнежевину

дорогобушку, с престоним градом Владимиром-Волињским.

Живео је, изгледа, лепо са српском кнегињом Бановном, с којом је изродио синове Ростислава, Мстислава (такође кнез дорогобушки), Ярослава и Свјатослава. У једном руском летопису забележено је да је од Ярослава имао и унукe Изјаслава и Ростислава који, нажалост, нису поживели.

Након смрти свог брата великог кнеза Изјаслава, Владимир Мстиславич је наставио борбу с рођацима и отимање око удеоних кнежевина. Један руски летописац бележи 1156. да је у једном изненадном нападу на свог стрица, овај заробио Владимирове мајку и жену Бановну. Али, док је ова вест стигла до угарског палатина Белоша, кнегиња Бановна је вероватно већ била на слободи.

Много година касније, још једном је Владимир Мстиславич, у петој деценији живота последњи пут постао најстарији у кнежевском братству, па тиме и легитимни претендент на престо великог кнеза. Године 1167. кнез Владимир Мстиславич је био један од најугледнијих припадника династије Мономаховича.

Током владавине био је у сукобу са кијевским кнезом. Летописац наводи да су Владимирови братићи 1171. године заузели Кијев и да су га позвали да седне на престо великих кнежева.

Владимир Мстиславич је крунисан као велики кнез Кијева, а његова жена Бановна је постала велика кнегиња. Само четири месеца касније, 1171. године објављено је широм ове тада руске земље да је велики кнез Владимир Мстиславич преминуо.

Наследио га је рођак Михаило од Владимира.

Кнегиња Бановина

ПОТОМЦИ ОЛИВЕРЕ И БАЈАЗИТА

Шест месеци након Косовске битке 1390. године, Лазарева удовица, кнегиња Милица Хребељановић, по савету патријарха и свештених лица дала је пристанак да се њена кћерка Оливера Лазаревић уда за султана Бајазита Првог. Коначну одлуку о слању Оливере у султанов харем донео је Државни сабор Моравске Србије крајем 1389. године. Поред слања Оливере султану Бајазиту, Лазаревићи су прихватили вазалне обавезе према Османском царству, које су подразумевале плаћање годишњег данка и редовно извршавање војних задатака.

Оливерин одлазак у харем Србији је донео преко потребан мир, а Лазаревићима предност над осталом српском властелом, пре свега Бранковићима, код султана Бајазита, званог Муњевити.

Кад су се ородили са султаном Бајазитом, деспот Стефан Лазаревић је својом српском војском подржавао освајачке ратове свог зета, турског цара Бајазита, против Угара 1396. и Татара 1402. године.

Оливера Лазаревић је рођена у Крушевцу око 1373. године као најмлађа ћерка кнеза Лазара и кнегиње Милице. Имала је четири старије сестре Мару, Јелену, Драгану и Теодору и два брата Стефана и Вука.

Бајазит Први је рођен око 1360. године у породици султана Мурата Првог и султаније Гупчичек. Бајазит је одрастао у веома великом војном окружењу. Сматра се да није био у најбољим односима са браћом, која су била млађа од њега. Када је напунио 21 годину, отац га је именовао за намесника Амасије.

Са тридесет и пет година, Бајазит се већ био доказао: послат је око 1381. године за намесника у некадашњу покрајину Гермијан. Водио је рачуна о западним интересима царства и истакао се у борби.

Умирући на Косову пољу 1389. године, султан Мурат Први је за наследника одредио свог најстаријег сина Бајазита, који је и сам учествовао у бици са Србима.

Као владар Османског царства султан Бајазит Муњевити освајао је по Анадолији, Руменији, Византији и Европи. Крајем 1394. године, када је био и господар Румелије и западне Анадолије, тражио је од абасидског калифе у Каиру да га именује за султана Рима. Вођен је био жељом да обнови универзално Римско царство под једним муслиманским жезлом.

Оливера је ступила пред Бајазита Првог баш када је почео заједнички српско-турски напад на Угарску. Кнегињу су у харем водила оба брата, кнежевићи Стефан и Вук, којима је то било прво путовање на поклоњење новом врховном господару Србије. Султанов харем се у то време налазио у Једрену, новој европској престоници Османског царства. Био је то негдашњи Дренопољ на реци Марици, око 250 километара источно од Крушевца.

Султан Бајазит, груби наследник трона, тада је већ имао три жене, такозване кадуне и са њима шесторо деце, четири сина и две кћери. Султанија Оливера је у харему затекла и друге племићиње, како османског, тако грчког и француског порекла. Ипак, српска принцеза која је била

и турска султанија се од почетка издвојила храброшћу, мудрошћу и истрајношћу.

Оливера је постала једна од четири султанове законите жене. У турској „Хроници“ Ашик-паше Заде, написаној око 1484. године, султанију Оливеру зову „Српкиња девојка“ или „Паурка девојка“, која је лепотом и стрпљивошћу залудела султана Бајазита. Временом се између њих двоје родила љубав. Оливера је била „ванредно лепа и имала је велики утицај на страстима оданог Бајазита“. Успела је да „и у султанском харему одржи прво место, и да задобије и одржи љубав бесног Бајазита“.

Своје „место у харему и султановом срцу“, писали су хроничари, султанија Оливера је често користила да помогне своме напаћеном народу и држави. За све време боравка у харему Оливера је остала у православној вери. Поред себе је у Једрену имала личног православног свештеника.

Званично као једна од осам султанових жена Оливера је имала име Деспина Хатун. Историчар Мехмед Нешри је тврдио да је султан био заљубљен у Српкињу. И пише: „Кад је погледао ону каурку у очи, више није угледао ни једну другу жену.“

Међутим, познато је да је Бајазит имао 12 жена, четири никах (венчане) жене, Девлет Шах, Султану, Хафисе и Караман, ин Киз и осам невенчаних жена, конкубина, Лаз, ин Киз (Оливера), Фулдане Константин, ин Киз (Олга Дејановић - Драгаш), три Гркиње од које је именом позната само Ангелина Рум кафур, ин Киз, Yenisehir'de evlendigi Kiz, V. Ioannis, ин Киз, две Угарке, које су се обе звале Марија и једну непознатог порекла.

Оливера или Деспина или ин Киз је била султанова миленица, којој је даривао кућу. Остале султаније из харема су чак тужиле Бајазита, јер њима није поклонио куће.

Султанија Оливера и султан Бајазит Први били су у браку пуних дванаест година. Изродили су три ћерке – најстарију султанију Миливу, средњу Мелек или Малика султанију и најмлађу Оруз или Аруз султанију.

Султан Бајазит и султанија Оливера

После битке код Ангоре (Анкаре) 1402. године, где је татарски емир (Тимур) Тамерлан нанео тежак пораз Османлијама и заробио султана Бајазита, заробљеништва је допала и султанија Оливера. Историчари тврде да постоји уметничка слика, која показује како заробљена султанија Оливера нага и боса служи емира Тамерлана. Бајазит је у кавезу, а њихове ћерке Аруз и Малика моле помоћ од татарске принцезе.

Према татарским изворима султанија Оливера је била десета Бајазитова жена и мајка петоро деце – три ћерке и два сина:

- Милива (Милева, по Оливериной баби) ханим рођена 1390/1, а удата за Мирзу Абу Бакра, сина Мираншаха, Тимуревог унука,

- Мелек хатун (Малика или Анђео) рођена 1392, удата за Шемсед-ул-дин Мехмеда, сина Тимуревог генерала, умрла је у Самарканду,

- Челебија (Мустафа) рођен 1393, нестао у заробљеништву 1402. код Ангоре,

– Аруз (Оруз) ханим рођен 1396, удата после 1405. за Бега, Бајазитовог синовца, сахрањена у Бурси поред оца, имала је ћерку Ајше и сина непознатог имена,

– Касим Челебија рођен 1397, послат 1403. у Цариград као талац, ожењен једном нећаком или унуком Манојла II, имао је сина Орхана (1415–1453), умро је 1417. у Цариграду, пренешен и сахрањен 1420. поред Бајазита у Бурси.

Најстарија биографија Тимура, коју је написао Низам ад-Дин Шами, Тимурев секретар, описује да су се Татари ородили са ћеркама султана Бајазита. И да „су синови каурке Оливере, те невернице били Мухамед (Мехмед), Моше (Муса) и Кусим (Касим), још необрезани“, што значи да су били испод 12 година, јер је то била горња граница за обрезивање. Да је син Муса Бајазит умро у заробљеништву, Касима Бајазита је брат дао у Франке, а Мехмеда Бајазита је Али-паша Чандарли на леђима изнео са бојног поља.

Српски историчари, углавном, нису користили ове татарске и турске изворе, па нису много ни писали о љубави Српкиње и турског цара, а ни о деци султаније Оливере Лазаревић (Деспине Бајазит).

Према османској традицији, Бајазит је 8. марта 1403. у татарском ропству на крају извршио самоубиство због срамоте која је била нанесена Оливери. Татари, међутим, тврде да је Бајазит умро од грознице.

И турски и татарски хроничари су сагласни да је султанија Оливера у харему била у православној вери, да је о њој казивала својој деци и да је султана Бајазита приближила хришћанским владарима. Њен утицај на султана је био толики да су Бајазита његови следбеници називали каур – неверник.

Султанија Оливера је ослобођена из заточеништва током 1403. године, када се вратила у Србију. Нешто касније се трајно настанила на двору свога брата деспота Стефана у тадашњој престоници Београду. После његове смрти боравила је у Дубровнику. Сматра се да је умрла после 1444. године. Не зна се где је сахрањена.

Иза Оливере и Бајазита лоза и владавина ове породице је настављена. Њихов син Мухамед или Мехмед Бајазит имао је сина Мурата Другог, који је постао владар Османлијског царства. Ова тврдња, као и тврдње да је Оливера султану Бајазиту родила још два сина, дакле, укупно седморо деце – није доказана.

ЦАРЕВИ ЈЕЛЕНЕ ДРАГАШ

Ћерка Константина Дејановића Драгаша, обласног господара Велбужда, лепа Јелена (1372–1450) била је супруга византијског цара Манојла Другог Палеолога и мајка последњих византијских царева Јована Осмог и Константина Једанаестог. Удала се за цара Манојла 1392. године и постала једина Српкиња византијска царица са именом Јелена Драгаш Палеологина. То није увек добро функционисало, јер је у свом одсуству са двора цар Манојло имао обичај да за владарку именује своју мајку уместо супруге и царице Јелене Дејановић Драгаш.

Своју мајку није довољно познавала. А њен отац Константин Драгаш је погинуо у бици на Ровинама 1395. године, док се борио као вазал османског султана Бајазита Првог против војводе Мирче Првог од Влашке. Тако је византијска царица Јелена у Константинопољу била у потпуности окренута и посвећена својој новој породици.

„... Њен долазак свуда је изазивао пажњу и будио знатижељу, јер сви су хтели да виде нову царицу и да јој се поклоне. Након сусрета са Јеленом – остало је забележено – свако је могао код себе да примети некакво узвишено задовољство, духовну испуњеност, и да у дубини срца осети како је у отпадништву од свега што је добро и у страшној оскудици у људима који се посвећују ономе што је племенито изникао неочекивано, као усред зиме, један диван крин, или се наред сасушене и испуцале земље примила света маслина, или је сјајна звезда пробила својом светлошћу облаке и маглу над земљом, или да се

на усахлом грозду појавило једно једино пуно и сочно зрно...” – забележили су тадашњи хроничари.

Јелена Драгаш Палеологина

Са царом Манојлом Другим Палеологом ова лепа Српкиња је имала десеторо деце. Прво дете им је била ћерка непознатог имена. Син Константин Палеолог је умро млад. Син Јован Осми Палеолог (1392–1448) постао је 1425. године византијски цар. Трећи син Андроник Палеолог, деспот у Солуну, умро је 1429. као и друга ћерка и

четврти син Теодор Други, морејски деспот, умро је 1448. године. Пети син Михајло Палеолог преминуо је као дете.

Шести син Константин (1405–1453) постао је 1449. и био последњи византијски цар. Остала двојица синова, Димитрије (1407–1470) и Тома Палеолог (1409–1465), били су морејски деспоти.

Цар Манојло, царица Јелена и два сина

Византијска царица Јелена Драгаш је била у двору и на престолу скоро шест деценија. Године 1425. њен муж цар Манојло II је абдицирао и замонашио се са именом Матеј (Ματθαῖος). После његове смрти, 21. јула 1425. године, замонашила се у манастиру Кира Марта, узевши монашко име Хипомона. Помогла је да се оснује дом за стара лица, под називом „Нада очајника“. После смрти цара Јелена Драгаш се посветила својој деци. Била је политички саветник цара Јована и цара Константина. Подржала је сина Јована, византијског цара када је заговарао унију православне и католичке цркве, што је тада било велико политичко питање.

Први византијски цар српског порекла Јован Осми владарску каријеру градио је уз оца од 1421. када је крунисан као савладар. Био је морејски деспот који је постао

цар. Владао је од 1425. године. Ратовао је против Турака, синова султана Бајазита чија је мајка Оливера била Српкиња. Тражио је помоћ од Срба и династије Бранковић, али је није добијао. Историчари тврде да је ту сарадњу са Србима иницирала Јелена, његова мајка Српкиња.

Цару Јовану није било лако да влада, јер је Византија била у тешкој економској кризи, притиснута од Османлијског царства, жртвовала је своје територије. Сам цар држао је РOMEЈУ, а његова браћа као деспоти држали су делове царства на Мраморном мору и Пелопонезу. Брат Константин му је помогао да освоје и владају Морејом.

Цар Јован Осми је 31. октобра 1448. године умро без потомства, а будући да му је недуго пре тога умро брат деспот Теодор II, на царском га је престолу наследио одважни деспот Константин Драгаш. Када је најстарији син царице Јелене, цар Јован, умро 1448. године, наследство је било спорно између деспота Константина, њеног

Цар Јован Осми Палеолог

најстаријег преосталог сина и Јовановог изабраног наследника, и његовог амбициозног, али неспособног млађег брата деспота Димитрија.

Као царица удовица, Јелена је подржала деспота Константина. Служила је као намесница након смрти свог сина цара Јована VIII 1448. године, све до доласка његовог наследника цара Константина Једанаестог из Мистре 1449. године. На крају је убедила султана Мурата II да интервенише у Константинову корист, што је довело до његовог преузимања престола у јануару 1449. године.

Када је деспот Константин постао цар, себе је називао Константин Једанаести Драгаш Палеолог, по мајци царици Јелени. Ово указује на близак однос између њих, јер није било разлога зашто би он узимао презиме своје мајке. Она је сама одустала од тога након удаје и увек се потписивала Палаилогина. Цар Константин XI је једини од њених синова узео њено презиме.

По мајчиној линији цар Константин XI је, као и његов брат цар Јован VIII (1425–1448), био чукунунук краља Србије Стефана Дечанског (1322–1331). Потврђено је да је царица Јелена наставила да делује као политички саветник и свог другог владајућег сина цара Константина XI, који је после њене смрти приметио да му недостају увид и мудрост његове мајке и да га је њена смрт лишила вредног саветника. Мајка је покушала три пута сина Константина цара да ожени принцезама из Србије, али није успела.

Константин се 6. јануара 1449. крунисао за цара у Мореји, у престоници Мистри. У малој грађанској церемонији у Мистри, вероватно у некој од цркава (Црква Божанске Мудрости) или у Деспотовој палати, деспот Константин је проглашен за цара Римљана. Није му дата круна; уместо тога, цар Константин XI је можда својим рукама ставио на главу другу врсту царског покривала за главу, *йилос*.

Владавину Морејом делили су његова браћа деспот Тома и деспот Димитрије. Током своје каријере као де-

спот и царев син показао се као прави ратник и био најуспешнији византијски генерал. Са браћом је Константин проширио власт на скоро цео Пелопонез и обновио древни Хексамилонски зид, који је бранио полуострво од спољних напада. Лично је водио поход на Централну Грчку и Тесалију, покушавајући да још једном прошири власт Византије на Грчку.

Царица Јелена је и даље била централна личност антиунионистичке православне странке на двору. Говорило се да је цар Константин XI приступио антиунионистима тек после Јеленине смрти. Царица Јелена Драгаш Палеолог је умрла 23. марта 1450. године у Цариграду. Њена глава, као света реликвија, чува се у манастиру Светог Патапија у Лутракију, Грчка.

Цар Константин XI је стигао у Цариград годину дана пре мајчине смрти 12. марта 1449. године. Као византијски цар Константин Једанаести Драгаш Палеолог је радио на остварењу уједињења Грчке православне и Католичке цркве проглашеног на сабору у Фиренци. Његов највећи проблем у том тренутку нису биле Османлије, већ унутрашње прилике у земљи која је и даље била подељена између оних који прихватају и оних који одбијају Фирентинску унију. Управо због те поделе и потребе да одржи какву такву равнотежу између те две струје, цар Константин XI никада није организовао своје званично овенчавање за цара у цркви Божанске Мудрости које је могао да обави само васељенски патријарх.

Током своје кратке владавине, цар Константин XI и његови саветници нису били у стању да формирају ефикасну спољну политику према Османском царству. Цар Константин XI је углавном наставио политику својих претходника, чинећи све што је могао да припреми Константинопољ за напад, али је такође наизменично молио и супротстављао се Османлијама. Константинови саветници су имали мало знања и стручности о османском двору и нису се слагали у томе како да се носе са османском претњом, а пошто се цар Константин XI колебао

између мишљења својих различитих саветника, његова политика према султану Мурату II и султану Мехмеду II није била кохерентна и резултирала је катастрофом.

Очекивао је војну помоћ од Европе у борби против надирућег Османског царства. У априлу 1453. године, султан Мехмед II, члан Османске династије, опсео је Цариград са војском која је можда бројала чак 80.000 људи. Турски султан Мехмед II понудио је мир, предају и плаћање данка новом владару.

За цара Константина XI је идеја о напуштању Цариграда била незамислива. За њега је његов град Константинопољ био царица свих градова Европе и Азије. Није одговорио на султанов предлог. Неколико дана након што је цару Константину XI понудио прилику да се преда, султан Мехмед II је послао новог гласника да се обрати грађанима Константинопоља, молећи их да се предају и спасу себе од смрти или ропства. Султан Мехмед II их је обавестио да ће их пустити да живе као и до сада, у замену за годишњи данак, или ће им дозволити да напусте град неповређени са својим стварима.

Неки од Константинових пратилаца и саветника су га молили да побегне из града, уместо да погине у његовој одбрани: ако побегне неповређен, цар Константин XI би могао да успостави царство у изгнанству у Мореји или негде другде и да настави рат против Османлија. Цар Константин XI није прихватао њихове идеје; одбио је да буде упамћен као цар који је побегао.

Цар Константин Једанаести Драгаш Палеолог остао да брани град, који је пао 29. маја 1453. године. Већина историјских извештаја се слаже да је цар скинуо своје царске ознаке, предводио последњи јуриш против Османлија и погинуо у борби. Цар Константин XI Палеолог Драгаш је био последњи хришћански владар Константинопоља. Умро је без наследника.

Константинова смрт означила је крај Византијског царства, институције која води порекло од Константинопоља када је цар Константин I Велики основао Константинопољ као нову престоницу Римског царства 330. године. Тело цара Константина XI Палеолога Драгаша никад није нађено, што је допринело стварању мита о његовом лику, као јунаку који спава под Златном капијом града, који је носио његово име.

У Националном историјском музеју у Атини постоји мермерна статуа цара Константина Једанаестог Драгаша Палеолога. У самој Грчкој постоје још три споменика цару Константину, владару српског порекла по мајци Јелени Драгаш.

Цар Константин Палеолог Драгаш, фреска

ЈЕЛЕНА КРАЉИЦА БОСНЕ

Ми, госпоја кира Јелена, по извољењу Божју *краљица Србљем, Босне и Приморју и зайагнем сйранам и к йому!*

Овако је о себи писала краљица Јелена Груба Дабиша, која се у повељама на латинском потписивала као Helena, regina Bosniae, Stephani Dabissa uxor, односно као „Јелена, краљица Босне, супруга Стјепана Дабише“. Владала је Босном и Приморјем са мужем и потом без њега као једина жена на владарском трону од 1391. до 1398. године. Дубровачки документи говоре да као краљица није ковала новац са својим ликом, него је користила новац претходног босанског краља, свога мужа, Стјепана Дабише.

Рођена је у племићкој породици Николића, који су владали једним делом Хума. Удала се за Дабишу, ванбрачног сина Владислава Котроманића и полубрата краља Твртка Првог и постала краљица Босне. Краљ Стјепан је на престо дошао после смрти Твртка Првог зато што је био стар и немоћан, што је племству давало већу контролу над државом. У првим годинама своје владавине је успео да сачува неокрњене границе босанске државе. У пролеће 1392. године одбио је један турски упад у Босну. Раздор између Дабише и босанских великаша с једне стране и вођа хрватског племства с друге стране, искористио је угарски краљ Сигисмунд да их освоји. Босански краљ се зато одрекао власти над Хрватском и Далмацијом, па примио вазалне односе.

Једино преживело дете рођено из овог краљевског брака била је кћерка Стана. Њена кћер, а краљичина уну-

Краљ Стјепан и краљица Јелена Дабиша

ка Владика, удала се за Јураја Радивојевића још за живота свога деде Дабише и нане Грубе. То потврђује Дабишина повеља из 1395. којом краљ поклања село Вељаци на управу својој кћери Стани, с тим да после њене смрти управу над селом наследе Владика и њен муж. Јеленина унука Владика је имала децу још за време Јелениног живота и владавине.

Како се краљ Стјепан Дабиша заједно с властелом сложио да после његове смрти круну Босне преузме Сигисмунд, муж унукe Стјепана Другог Котроманића, тако није мислила краљица Јелена коју су по Дабишиној смрти, 8. септембра 1395. године, великаши изабрали за владарицу Босне. Владала је уз помоћ сабора и главних представника властеле војводе Хрвоја Вукчић Хрватинића, војводе Сандаљ Хранић Косача и кнеза Павла Радиновића.

Краљица Јелена је имала проблема с подизањем дубровачких трибута, јер није могла да потпше старе повеље у односима између Босне и Дубровника. Уз помоћ Дубровчанина, протовестијара Жоре Бокшића, Дубровчанима је објашњено стање међувлашћа које је владало

у Босни и они су јој тек тада исплатили трибуте, 1397. године.

За време њене владавине ојачале су крупне велможе које су практично управљале већим делом државе Босне. Они су водили самосталну политику и у склопу својих поседа су убирали царине чиме су директно подривали и слабили централну власт. Последње године владавине краљица Јелена од Босне провела је у западном Захумљу, на поседу свог зета Јурја.

Њена владавина је окончана у мају 1398. године, када ју је властела, предвођена Хрвојем Вукчићем, лишила власти и изабрала Остоју за новог краља. Разлози за њену смену нису познати. Могуће је да су чланови њене породице, поготово њена браћа, искориштавали њен положај за акумулирање новца и моћи, што није одговорал остатку племства.

Јелена Груба је након владавине наставила да живи у Босни са титулом краљице и називом *йрисвийла и йривисока йосйоја кир Груба*. До 18. марта 1399. године била је још жива, али јој се након тога датума губи сваки траг. Могуће је да се повукла у манастир и ту умрла.

ЋЕРКЕ ДВЕ КРАЉИЦЕ

Српска породица Котроманић покушавала је да склопи политичко пријатељство и прошири утицај на Угарску преко племићког брака. Наиме, њихова ћерка принцеза Јелисавета, рођена око 1340. године, од оца Стефана Другог Котроманића и мајке Пољакиње из рода Пјастовића, удата је 1353. године за угарског краља Лајоша Лудовика Првог Великог Анжујског. Венчање је свечано обављено у Будиму. Папа је одобрио овај брак 31. августа исте године, иако су краљ и краљица били у блиском сродству.

Лајош је био најстарији од тројице синова угарског краља Карла Роберта и његове треће жене Елизабете Пољске. Рођен је у Вишеграду 1326. године. Био је угарски и пољски краљ од 1370. године. Последица Лајошевог преузимања пољске круне било је померање тежишта угарске спољне политике са Балкана на север.

Приступио је обнављању краљевске власти у далматинско-хрватским областима, као и неким српским земљама. Нападао је Млетке и Италијане. Приморао је босанског краља Твртка I да му уступи неке области.

Краљ Лајош је систематски радио да ојача централну краљевску власт и да што више прошири границе угарске државе. Ратовао је против српског цара Стефана Душана око Хума.

Јелисавета Котроманић је била његова друга жена. Са краљицом Јелисаветом имао четири ћерке: Марију (1365–1366), Катарину (1370–1378); Марију (1371–1395), будућу краљицу Угарске и Јадвигу (18. фебруар 1374–

Јелисавета Пјашћ Лајош

1399), будућу краљицу Пољске. У циљу решавања проблема наследства, Лајош је, 1379. године, сазвао државни сабор у Кошицу, где му је племство признало ћерку Марију за престолонаследницу.

Потом је 12. фебруара 1380. сазвао конгрес у Зволени, где је другу ћерку Јадвигу верио са Вилхелмом Хабзбур-